

САВРЕМЕНЕ ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ

ОЧИ И УШИ ПОЛИТИКЕ

CIA TERMINAL

AGENT

PASSWORD

SECURITY CODE

HINT - LOST PASSWORD

Пише: мср. Драган САВИЋ, дипломирани криминолог

Савремене обавештајне службе постају моћна средства и снаге за решавање стратегијских, политичких, економских и других интереса постојећих друштвено-политичких, економских и других структура и групација. Намена и улога тих служби знатно је шира од обавештајних и субверзивних садржаја, какви су били познати у прошлости.

Савремене обавештајне службе представљају једну од најделикатнијих области деловања. Непознавање и несхватање карактеристика суштине савремених обавештајних служби може имати вишеструко штетне последице по укупни живот, нарочито оних држава које су притиснуте непрекидним обавештајним нападом моћних обавештајних система.

Предмет рада савремених обавештајних служби у модерном добу не може се прецизно одредити. Узрок лежи у чињеници да обавештајни рад није усмерен само на живот у националним оквирима једне државе, већ се обавештајно покривају читави региони, континенти, па чак и космичка пространства. Савременим обавештајним службама придодате су и многе функције, а с тим у вези у радни процес уведене су и нове научне методе које су обавештајни рад учиниле знатно ефикаснијим, тим више што се њима служе високо стручни кадрови служби. Ради се о методама које су широко заступљене у природним и друштвеним наукама. Задатке који се постављају пред савремене обавештајне службе у садашњим условима било би немогуће остваривати без помоћи науке која расветљава најразличитије аспекте друштвено-политичког, економског и културног живота у појединим земљама, односе политичких елита, понашања друштвених група и слично.

Разноликост послова којима се у савременој пракси баве обавештајне службе условила је и увођење нових метода и средстава како би се остварили унапред израђени пројекти. Међутим, и поред тога, још увек се у настојањима да се подробније објасне најбитније димензије у глобалном раду поменутих чињеница робује стереотипима, односно делатност савремених обавештајних служби се посматра у класичним формама. Службе се углавном посматрају као „фабрике информација“ (што највећим својим делом и јесу), чиме се занемарују њихове разуђене делатности (субверзивно-пропагандна, индоктринарна, терористичка и др.) и њихова међусобна повезаност. Ипак, највише забрињава коришћење савремених обавештајних служби као ефикасног реализатора спољнополитичких циљева одређених држава које воде политику са позиција силе. Таква делатност најчешће има трагичне последице по оне које нису у могућности да се ефикасно супротстављају веома рафинираним и прикривеним средствима и методама којима се користи обавештајни фактор.

Деловање обавештајног фактора као инструмента глобалних стратегија (САД, Руска Федерација, Велика Британија, СР Немачка, Француска), у периоду од Другог светског рата до данас, нужно је посматрати у зависности од више чинилаца, међу којима треба прво издвојити економски. Спајањем носилаца крупног капитала са државним врхом успостављају се одређене везе између обавештајног

фактора и монопола, које не само да имају одлучујућу улогу у светској привреди, већ и пресудан утицај на међународне односе и светску политику.

Бројни сложени и разноврсни послови и задаци који се у савременим условима дају обавештајним службама довели су до тога да су оне највећи произвођачи и потрошачи информација из свих области живота. Самим тим, службе су постале један од кључних фактора за реализацију стратешких и спољнополитичких циљева знатног броја држава. Огромна средства која им стоје на располагању, бројни и разноврсни извори сазнања, специфичне методе рада, велики кадровски потенцијали, савременим обавештајним службама дају специфичан положај у систему власти и међународним односима.

Чињеница да савремене обавештајне службе, по правилу, располажу највећим фондом сазнања о одређеним догађајима и појавама, да врше њихову анализу и да својим владама дају препоруке за вођење конкретне политике, као и чињеница да се ниједна влада неће оглушити о препоруке своје обавештајне службе (бар не у потпуности), чини их значајним фактором и међународних односа. С друге стране, као типично државна функција, са свим етатистичким обележјима, савремена обавештајна служба има велике могућности да утиче и на стање унутрашњих односа у друштву чији је продукт.

Специфичност савремених обавештајних служби условљена је њиховом друштвеном и међународном функцијом, задацима, циљевима, методама и средствима рада. Организација и називи обавештајних служби су различити, али то не мења њихове примарне функције.

Обавештајни рад у савременим условима попримио је нове карактеристике које му нису биле својствене у прошлости. То се, пре свега, односи на садржаје обавештајног рада који су углавном били срачунати на долажење до поверљивих (тајних) података о другим државама како би се могли пратити односи, стања и кретања у подручјима којима је влада одређене државе поклањала посебну пажњу.

Практицистичко схватање обавештајне службе и њено често поистовећивање са шпијунажом доводи до погрешних тумачења њене суштине, улоге и значаја. У савременој пракси присутни су најразличитији облици обавештајног деловања које има сталну тенденцију квантитативног и квалитативног ширења и усавршавања. Пошто обавештајни феномен не трпи произвољности, јавља се потреба за јасним одређењем и дефинисањем његове суштине.

Савремена обавештајна служба нема задатак да одређује политику, нити да је оправдава и спроводи, она само прикупља и обезбеђује грађу од које политика може да се уобличава и на којој могу да се заснивају мере доносилаца политичких одлука.

НЕДВОСМИСЛЕН УТИЦАЈ НА ОДЛУКЕ ВЛАСТИ

Личности које руководе савременим обавештајним службама уживају велико поверење политичких структура и представљају несумњив ауторитет у систему власти. Својим ставовима, мишљењима и оценама утичу на доношење одлуке спољашњег и унутрашњег политичког карактера.

Искуства указују да се утицај савремених обавештајних служби на политичку структуру сопствене државе заснива на одређеним елементима, као што су овлашћења, могућност монопола над најделикатнијим информацијама, тежња за сазнавањем стручно изведених судова и објашњење расположивих чињеница.

Не занемарујући остале изворе преко којих се долази до информација потребних за креирање политичких одлука, творци државне политике се све више ослањају на информације које добијају од својих обавештајних служби. Због тога се савременим обавештајним службама одобрава примена специфичних метода и средстава, дају

НЕ ДОНОСЕ ПОЛИТИЧКЕ ОДЛУКЕ

Треба имати у виду да савремене обавештајне службе не доносе политичке одлуке, нити су укључене у непосредно вођење политике. Међутим, на основу обавештајних процена оне израђују став о одређеним питањима и на устаљени начин га репрезентују лицима која доносе политичке одлуке, а који не мора бити прихваћен од стране званичне политике неке државе. Између званичне политике и рада савремених обавештајних служби постоји однос који се у глобалу своди на то да општа политика одређује правце обавештајне активности и донекле предмет рада служби. Политика информисања правовремено указује на оно чиме савремене обавештајне службе располажу, или чиме ће располагати у будућности. Такође, указује се и на обим онога шта ће, коме, којим средствима и у коју сврху савремене обавештајне службе доставити. Те информације се користе за покретање активности, како на унутрашњем, тако и на спољнополитичком плану.

шира овлашћења (чак и за рад на сопственој територији), обезбеђују велика материјална средства, услови за одређене активности, и толеришу одређене врсте понашања.

Савремене обавештајне службе могу да задрже информације, да одреде време дистрибуције, листу корисника, да одређене садржаје усмеравају, дозирају, објашњавају, процењују и прогнозирају. Могу да утичу на садржај и смисао информација, а тиме и на доношење конкретних одлука (политичких, безбедносних, дипломатских, војних и сл.). С обзиром на то да државни органи одговорни за политичка питања у великој мери зависе од чињеница којима располажу обавештајне службе, оне директно могу утицати на доношење одлука различите природе.

Од савремених обавештајних служби траже се стручно изведени судови и објашњење расположивих чињеница, прогнозе и препоруке за вођење акција у односу на конкретне проблеме, појаве, догађаје или стања у којима се може наћи држава. Тако савремене обавештајне службе постају и непосредан креатор политичких акција.

Иако су активности савремених обавештајних служби, у оквиру њихових надлежности, првенствено усмерене према иностранству, оне се објективно ангажују и на питањима унутрашње политике. То се односи на функцију заштите интереса сопствених влада, чиме објективно утичу и на унутрашње политичке односе и одлуке у својим државама.

Личности које руководе савременим обавештајним службама уживају велико поверење политичких структура и представљају несумњив ауторитет у систему власти. Својим ставовима, мишљењима, оценама утичу на доношење одлуке спољашњег и унутрашњег политичког карактера.

Савремене обавештајне службе посредно, а понекад и директно, утичу на стварање јавног мњења и одређеног расположења у сопственом народу. Међутим, чињеница је да се рад савремених обавештајних служби мора посматрати и у зависности од политичких потреба, па отуда и треба очекивати да ће он бити и усмераваан сходно захтевима креатора политике. То усмеравање ће најчешће зависити од односа савремених обавештајних служби и корисника обавештајних података. Због тога је усмеравање њиховог рада веома деликатан посао, јер није увек сигурно да ће обавештајна служба поступати по директивама политичког врха.

Политике одређених држава, нарочито оних које одређују политику силе, од савремених обавештајних служби створиле су свој нужни инструмент деловања. Иако им је, као примарна улога, намењена информативна функција, неореално би било сматрати да са годишњим буџетима од више милијарди долара и са више десетине хиљада људи могу да буду ван текућих унутарполитичких процеса сваке државе.

Прикупљање података била је искључива делатност савремених обавештајних служби све до почетка 20. века.

Значајније трансформације на том плану десиле су се између два светска рата, да би кулминацију доживеле у последњих неколико деценија. То се односи и на делатни и организациони вид савремених обавештајних служби. Најзначајније новопридоде функције су психолошко-пропагандна делатност и друге субверзивне активности, као што су тероризам, диверзије, саботаже, стварање кризних ситуација и сл.

Карактеристике савремених обавештајних служби

На свеобухватни развој, а тиме и на појаву разлике у карактеру савремених обавештајних служби у односу на традиционалне службе, као и на оснивање националних обавештајно-безбедносних система и стварање великог броја обавештајних служби унутар њих, утицали су многобројни фактори. Међу њима је потребно посебно издвојити:

- биларизацију света засновану на идеолошкој основи, односно појаву два доминантна и политички оштро супротстављена блока на међународној сцени;
- стварање великог броја међународних организација и настојање за успостављањем тзв. светске владе;
- појаву антиколонијалних покрета на светском плану и стварање великог броја нових држава;
- продубљивање противречности између развијених и неразвијених држава и
- појаву тероризма као новог светског феномена.

У међувремену, неки од наведених услова нагло су се изменили (распад Варшавског уговора и многих европских држава, ширење НАТО-а и тенденција ка потпуној униполаризацији света), што је условило даља прилагођавања и трансформацију савремених обавештајних служби. У таквим условима и у складу са новим потребама и захтевима, многе државе су извршиле реорганизацију својих безбедносно-обавештајних система.

На основу свих сазнања и чињеница о досадашњем развоју савремених обавештајних служби као специфичних организација унутар државних апарата, могуће је издвојити неке одређене опште карактеристике у савременим условима.

Обавештајне службе представљају један од основних инструмената у функцији остваривања виталних интереса носилаца политичке власти државе којој припадају. Без обзира на то да ли је њихова улога у конкретном случају непосредна или посредна, обавештајне службе имају истакнуто место у креирању унутрашње и спољне политике. С обзиром на то да су специјализоване установе државног апарата и делују у оквиру постојећих националних безбедносно-обавештајних система, јасно је да своју функцију врше искључиво на националном нивоу, мада у одређеним ситуацијама могу представљати и инструмент за остваривање виталних стратешких интереса наднационалних, војних и политичких савеза, као што су НАТО, ЕУ и сл.

Основни елемент постојања и деловања савремених обавештајних служби је тајност, која представља основ

ОБРАЗОВАНИЈИ КАДАР

Кадровска структура савремених обавештајних служби се интезивно мења. За рад у службама одабирају се висококвалификовани кадрови и људи са научним звањима. Поред тога, већи број људи завршава специјалистичке студије различитих нивоа, тако да се стварају експерти за одређене проблеме и области.

предмета саме обавештајне делатности. С друге стране, у реализацији обавештајних активности примењују разноврсне методе, средства и поступке и уједно их чувају у највећој тајности од противничких обавештајних служби. Тајност се јавља као принцип у раду савремених обавештајних служби, без обзира да ли је реч о заштити виталних интереса и тајни сопствене државе или о откривању тајни противника. Ради очувања тајности савремене обавештајне службе примењују различите мере безбедности, међу којима посебан значај има пласирање дезинформација.

Основни видови деловања обавештајних служби јесу обавештајна и субверзивна активност, при чему се под обавештајном активношћу подразумева, како обавештајна активност у ужем смислу, тако и контраобавештајна делатност као основни вид активности њене заштите.

Превентивност као основна функција претпоставља деловање на плану предвиђања и спречавања могућих активности противника усмерених против виталних интереса сопствене државе. Проширујући и повећавајући интензитет својих активности у новим условима, савремене обавештајне службе истовремено остварују и заштитну и информативну функцију. Због тога се с правом сматра да њихове делатности по свом обиму и циљевима превазилазе оквире заштите државне безбедности.

У реализацији активности савремених обавештајних служби примењују се најновија научна и технолошка достигнућа. Технолошка информативна револуција утицала је на савремене обавештајне службе у више правца. С

КРИТЕРИЈУМИ ПОДЕЛЕ

- Савремене обавештајне службе могу се поделити на основу следећих критеријума:
- основне функције које обављају;
- назив вишег система којем припадају (националне државне, наднационалне и субнационалне – недржавне);
- опсег циљева чијем се постизању тежи, као и карактер тих циљева (офанзивне – спољне и дефанзивне – унутрашње);
- организација и начин руковођења – по положају у безбедносно-обавештајном систему државе (аутономно-централне и ресорске) и областима истраживања (војнообавештајне, политичке, економске, електронске, научнотехнолошке). Могуће их је поделити према карактеру циљева и према положају који имају у обавештајном систему.

једне стране, све развијене земље формирале су посебно научнотехнолошку обавештајну службу, или, што је чешћи случај, посебан сектор у оквиру постојећих служби са задатком да прикупља и обрађује податке из научних области. Стварају се и посебне обавештајне службе које се баве прикупљањем података – сазнања о новим средствима и методама, базираним искључиво на високој технологији и најмодернијим техничким системима (телеметрија, аутоматско дешифровање и сл.).

У новије време, када више нема блоковске подељености, већ постоји само један блок снага (НАТО) с једне и Русија и Кина с друге стране, савремене обавештајне службе излазе из оквира своје класичне делатности – обавештавања и све више делују са тежњом мењања односа и стања у одређеним државама или географским регионима.

Јавља се и трансформација у односима обавештајна служба – обавештајна делатност, при чему се уочава да је у савременим условима све израженија. Она је последица тога што се данас много ефикасније и брже долази до обавештајних података ангажовањем различитих званичних или полузваничних (приватних и државних) институција, не искључујући ни неке међународне, које су по природи својих основних делатности погодне за прикупљање различитих обавештајних података.

Савремене обавештајне службе постају моћна средства и снаге за решавање стратегијских, политичких, економских и других интереса постојећих друштвено-политичких, економских и других структура и групација.

Подела савремених обавештајних служби

Савремене обавештајне службе могу се поделити и разврстати на више начина, у зависности од критеријума или основа по којима се врши подела. Будући да у свету не постоји држава са само једном обавештајном службом – организацијом, постоје разне поделе на поједине гране обавештајног или безбедносног система. Међутим, све оне су условне, релативне и међусобно се преплићу.

Такође, треба имати у виду и чињеницу да су неке од њих израз организацијске стварности, а неке израз теоријског одређења улоге и саме делатности коју врше обавештајне службе.

С обзиром на то да су у савременом добу обавештајне и безбедносне потребе сваке државе изузетно велике, већина земаља има снажне и развијене обавештајно-безбедносне системе, који обједињују деловање великог броја обавештајних и безбедносних установа. Положај обавештајних и безбедносних служби у државном апарату је разноврстан и условљен различитим потребама носиоца политичке власти, као и правцима обавештајног наступа. Полазећи од тога, у већини држава обавештајне службе се могу поделити према начину организовања и финансирања, као и према систему руковођења, тј. на основу положаја у безбедносно-обавештајном систему и целокупном државном апарату.

Разликују се:

- аутономно-централне обавештајне службе и
- ресорске обавештајне службе.

Аутономно-централна обавештајна служба спроводи обавештајне активности као независно тело државног апарата у складу са дугорочним потребама и законом утврђеним делокругом рада. Њена аутономност огледа се у самосталности деловања у односу на друге делове државне администрације и стручне службе, али и у финансирању директно из буџета. Њена самосталност зависи од друштвено-политичког система, политике и циљева државе. Оваква служба се налази у самом врху безбедносно-обавештајног система и директно је потчињена и одговорна највишем извршно политичком државном телу (председник, премијер и сл.). Она прикупља и обрађује податке стратегијског значаја који су од интереса за националну безбедност, врши изразу интердисциплинарних процена и прогноза (обједињујући сопствено и сазнање других служби у систему), израђује и презентује обавештајна документа, организује, координира и реализује психолошка, субверзивна, превратничка дејства и изводи специјалне операције. Оваква служба делује као офанзивна обавештајна служба и као цивилна или војна стратегијска служба. У првом реду:

- прикупљају сазнања о политичким и друштвеним збивањима у страним државама;
- прате рад и понашање страних политичких личности које су тренутно на власти или у опозицији;
- прате рад лица на руководећим положајима у међународним организацијама;

Део обавештајног система чине установе и организације које кроз редовну активност долазе до обавештајних података (полицијски органи, новинске агенције, информативне, пропагандне и истраживачке установе). Оне могу да буду ангажоване за истраживање одређених области (као што је област тероризма са свим својим облицима).

Поред ових основних карактеристика савремених обавештајних служби, могу се издвојити још неке, као што су:

- тенденција централизације рада и руковођења,
- противречност етичког карактера,
- релативна самосталност,
- свеобухватност и
- непристрасност у раду.

Ипак, најважнија карактеристика савремених обавештајних служби у данашњим условима јесте да се њена намена и улога проширују изван обавештајних и субверзивних садржаја рада какви су били познати у прошлости. Њихова улога у оквиру државне управе јесте да самостално извршавају многобројне задатке у складу са виталним интересима својих држава. У последње време савременим обавештајним службама додају се и неке атипичне функције, тј. обавезе које битно одступају од њихових општих намена. У сваком случају, као подсистем државне управе високог ранга, савремене обавештајне службе су постале чинилац који се не може заменити ниједном другом организацијом.

- прате и изучавају организацију власти и облике организовања државних управа (укључујући и евентуалне деформације);
- врше анализу система државне безбедности;
- прикупљају податке о територији и акваторији страних држава с аспекта стратегијског положаја, природних ресурса, међународних комуникација и сл.;
- стратешки изучавају и процењују стране армије и друге оружане снаге;
- дугорочно прате економска кретања у појединим државама и њихове трговинске аранжмане с иностранством;
- систематски трагају за новим открићима и достигнућима у научним областима које су значајне за развој оружаних снага и укупног система безбедности страних држава.

С обзиром на то да аутономно-централна служба заузима једно од највиших места у државном апарату и да има значајна финансијска, материјална и друга средства, висококвалификован, стручан и професионални кадар, као и многе пратеће специјалистичке установе, она се ангажује и у планирању и реализацији необавештајних активности према другим државама. Ова служба организује, припрема и руководи процесом стварања и управљања кризама у иностранству, преузима даљу контролу над већ створеним кризним ситуацијама, припрема и руководи извођењем пропагандних акција у оквиру психолошких операција, преко својих специјалних снага, припрема и руководи, а понекад и непосредно изводи акције неконвенционалног дејства (саботаже, диверзије, тероризам и сл.). Поред тога, она дугорочно ради на стварању стратешке агентуре и агената од утицаја, организује и руководи заштитом виталних интереса сопствене земље, као и у оквиру војних блокова којима припада, тежишно врши надзор над тајнама своје земље и евентуално над подацима савеза коме припада, организује супротстављање продору страних обавештајних служби, предузима контраобавештајне акције у земљи и иностранству, као и различите мере срачунате на откривање, праћење, онемогућавање и пресецање политичких збивања супротних владајућој политици сопствених или савезничких земаља, ангажује се на изучавању и сузбијању свих облика иностране тајне субверзивне активности, посебно превратничких дејстава и

предузима конкретне организационе и оперативне мере, настојећи да отклони и неутралише све услове и околности које погодују субверзивном деловању.

Ресорска обавештајна служба формира се и делује унутар одређеног министарства (ресора) за чије потребе планира, организује, истражује и прикупља обавештајне податке. Ресорске службе су организоване као саставни део једног од већ постојећих органа државне управе (министарство, секретаријат), а њихов руководилац је функционер нижег ранга, тј. помоћник или заменик министра, односно секретара.

Основни задатаk ресорске обавештајне службе је обавештајно обезбеђење државног ресора коме припада.

У складу са утврђеним надлежностима и делокругом рада, и на основу глобалних државних потреба, ресорска обавештајна служба планира, организује истраживање, процењује обавештајне податке и приказује их органу министарства (министар, секретар), а овај на основу њих доноси политичке одлуке. У погледу материјалног обезбеђења и финансирања, служба непосредно зависи од ресорног министарства, као и кадровски ресурси – пошто ресорни министар поставља, смењује, унапређује, премешта и одлучује о школовању кадрова.

Када се упореди са аутономно-централном службом, ресорска обавештајна служба има знатно уже компетенције, због чега се углавном бави експлоатацијом тзв. легалних извора обавештајних сазнања. Понекад обавља и класичне обавештајне послове, а у неким случајевима, према инструкцијама и смерницама министарстава, ради на организацији и реализацији тајних субверзивних активности психолошких, субверзивних и превратничких дејстава, као и на извођењу специјалних операција. Поједине их самостално организују и руководе њима. Програмска оријентација ресорске обавештајне службе подређена је потребама и надлежностима ресора у чијем је саставу. На пример, у министарству спољних послова ће истраживати политичке и економске податке. Уколико врши функцију обавештавања

у министарству одбране, прикупљаће податке о оружаним снагама евентуалних држава противника.

Поред наведених, у историји су познате и обавештајне службе политичких партија, политичких покрета и емигрантских организација.

Циљеви

У складу са виталним националним интересима, утврђеним концептом националне безбедности и укупном политичком оријентацијом у оквиру обавештајно-безбедносног система једне државе, могућа је подела обавештајних служби и на основу циљева које су пред њих поставили носиоци политичке власти, као и на основу поделе рада у оквиру самих обавештајних система тих држава. У том смислу, могу се разликовати *офанзивна* и *дефанзивна* обавештајна служба.

Офанзивна обавештајна служба своје истраживање усмерава на територију противника или на територију неке друге земље. Ради успешне реализације задатака на територији противника лоцира своје ниже организацијске целине (потцентри, пунктови) и обавештајна упоришта (агентурна мрежа и др.). У том циљу ствара трајне обавештајне изворе у структурама апарата противника и на његовој територији. Преко изграђених обавештајних упоришта извршава прикупљање, процењивање и презентовање обавештајних података из врхова власти и центара моћи против-

ника у којима се прогнозирају политичке и друге активности, откривајући на тај начин противничке планове и намере. Овакво офанзивно обавештајно истраживање може да буде у функцији агресивних тежњи одређене државе, а може да има и одбрамбени карактер. Офанзивна обавештајна служба обавља и заштитну функцију, односно врши офанзивну контраобавештајну службу. Преко створених обавештајних извора у обавештајном апарату противника открива његова обавештајна упоришта на сопственој територији и објектима.

Дефанзивна обавештајна служба организује обавештајно истраживање на својој територији и на објектима у иностранству (дипломатска и конзуларна представништва и сл.). Задатак јој је да заштити сопствену територију и

уставни поредак од деловања страних обавештајних служби. Због тога овакве службе усмеравају своју активност на откривање обавештајних упоришта противника и изучавање њихових метода рада, а на основу стечених сазнања утичу на изградњу сопственог система безбедности. Сви резултати обавештајног истраживања такве службе користе за спровођење утврђеног концепта националне безбедности одређене државе и реализацију њених виталних интереса у одбрани од агресивних намера и активности противника.

У непосредној вези са поделом обавештајне службе на офанзивну и дефанзивну јесте разликовање *сићолне* од *унушрашње* обавештајне службе, засновано на основним функцијама обавештајног рада.

Спољна обавештајна служба представља обавештајну службу у ужем смислу која делује ван граница државе чије интересе штити. Представља део државног апарата који је

„КОСМИЧКЕ” ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ

Научнотехнолошке обавештајне службе представљају посебну грану савремених обавештајних служби које прате сва подручја научних истраживања, образовање научних кадрова, проналаске, иновације итд. У времену све бржег технолошког развоја све је интензивнији и разноврснији утицај ових служби по форми испољавања и степену друштвене опасности коју са собом носи. Нарочито је изражен у контексту трке у наоружању и у области електронике, а у последње време повезан је са специјалним свемирским програмима („Рат звезда”) и проналажењем синтетичких горива.

носилац обавештајне функције према другим државама и бави се прикупљањем података о тајнама других земаља и пласирањем субверзивне – необавештајне делатности. Делујући у иностранству и према иностранству, ова врста обавештајне службе истовремено врши заштитну информативну функцију.

Унутрашња обавештајна служба (најчешће служба безбедности) делује у границама сопствене државе, ради на откривању присуства страних обавештајних служби и међународног тероризма, на прикупљању података о деловању унутрашњих екстремиста и емиграције, као и на заштити сопствених тајни и интереса.

Области деловања

У неким теоретским разматрањима постоји подела обавештајних служби према областима истраживања, јер је у савременим условима дошло до њихове специјализације. Сходно томе, може се говорити о подели на:

- војнообавештајне службе,
- политичке обавештајне службе,
- економске обавештајне службе,
- електронске обавештајне службе,
- научнотехнолошке обавештајне службе.

Неопходно је нагласити да таква подела мора бити схваћена условно, јер је у обавештајном процесу често немогуће или веома тешко одвојити политичку од економске или војне компоненте, економску од научнотехнолошке и слично. Због тога савремене обавештајне службе које прикупљају податке из једне области у обавештајном раду често долазе и до података из других области. Треба нагласити и то да се ниједна савремена обавештајна служба неће одрећи могућности да дође у посед обавештајних података из друге области, јер се такви подаци могу и морају размењивати између служби унутар једног обавештајно-безбедносног система. Сви подаци до којих се дође у обавештајном процесу даље се презентују на основу свог квалитета и поузданости крајњим корисницима.

Војнообавештајне службе су ресорске обавештајне службе, које најчешће делују у оквиру министарства одбране или генералштаба. Према броју и квалитету кадра који ангажују, техници коју имају и степену унутрашње организације, ове службе представљају најјаче ресорске обавештајне службе, а у неким државама оне су и централне. Као таква, служба истовремено координира и руководи радом видовских обавештајних служби, тј. врши размену информација, усмерава њихову делатност и обједињава резултате обавештајне делатности ресора одбране у целини. Облици организације војнообавештајних служби условљени су захтевима командовања и улогом војног фактора у политичком животу земље и усклађени са савременом организацијом штабова.

У организационом погледу, основна подела војнообавештајних служби извршена је према видовима оружаних снага на обавештајну службу КоВ, обавештајну службу РВ и обавештајну службу РМ. Таква подела постоји скоро у свим војскама које имају сва три вида оружаних снага. Међутим, обједињавање рада видовских обавештајних служби на нивоу заједничког генералштаба или врховне команде није униформно решење у свим државама. У пракси постоје два основна типа организације:

- стратегијска обавештајна служба као орган министарства одбране у миру (врховне команде у рату), која обједињава рад и резултате видовских војнообавештајних служби,

- одговарајуће координационо тело састављено од представника видовских обавештајних служби са истим задатком.

Руководећи органи војнообавештајних служби имају војна изасланства (изасланства одбране) у страним земљама, која

представљају оперативне органе за свестрану обавештајну делатност у миру. Уколико постоји стратегијска обавештајна служба, изасланства одбране су као јединствени орган у њеној надлежности. Основну структуру војнообавештајних служби чине одељења, одсеци и самосталне групе.

Војнообавештајне службе се на основу основне намене, домета обавештајног истраживања и ширине послова које извршавају могу поделити на стратегијске, оперативне и тактичке.

Стратегијска војнообавештајна служба своју обавештајну делатност спроводи кроз прикупљање обавештајних података за потребе државног руководства, министарства одбране и врховне команде оружаних снага (од којих непосредно добија задатке), и на основу потреба целокупног безбедносно-обавештајног система државе. У том погледу, она развија разне облике сарадње са другим обавештајним службама своје државе, као и са службама земаља са којима држава има традиционалне војне и политичке односе на високом нивоу.

Поред класичних обавештајних задатака, стратегијска војнообавештајна служба се активно ангажује и на реализацији тајних субверзивних активности војног и полувојног карактера према противнику и његовој територији или територији треће земље, а у складу са смерницама и потребама сопствене државе и концепцијом спољне и војне политике. У техничком и материјалном смислу, овакве службе су у много повољнијем положају од осталих.

Оперативне војнообавештајне службе у реализацији постављених задатака користе све методе и средства обавештајног рада, од стварања агентурне мреже и тајне примене техничких средстава на противничкој територији, преко испитивања дезертера и ратних заробљеника, до техничког метода у ужем и ширем смислу. Поред обавештајних задатака ове службе активно учествују у спровођењу психолошких и субверзивних дејстава.

Тактичке војнообавештајне службе се формирају на нивоу команди тактичких јединица. Све задатке ове службе остварују применом агентурног метода, извиђањем и испитивањем заробљеника и дезертера за своје потребе.

Политичке обавештајне службе баве се прикупљањем обавештајних података претежно политичке природе. Обично се формирају и делују унутар министарства спољних послова као ресорске обавештајне службе. Своју организациону структуру прилагођавају структури министарства, тако да организационе јединице лоцирају у дипломатским представништвима из којих тајно и прикривено делују на плану обавештајног истраживања. Понекад делују и као аутономно-централне обавештајне службе. У том случају су директно потчињене највишим државним органима (председник, влада, највише законодавно тело и сл.), док на обавештајном плану делују свеобухватније. У обавештајној пракси делатност политичких обавештајних служби сврстава се у најсуптилније (*soft intelligence*) и укључује све релативне садржаје – од информација о партијској организацији и идеолошком ривалитету, односно детаљних биографија свих значајних личности до детаљних анализа и прогноза политичке ситуације у одређеној држави.

Ове службе прате међународне политичке односе, процењују могућности утицаја на њих кроз билатералне и мултилатералне односе или преко међународних организација, анализирају стање политичких односа између трећих земаља ради сагледавања могућности непосредног или посредног утицаја на њих, али и прикупљају друге податке војне, економске и научнотехнолошке природе који могу утицати на политичка кретања на билатералном, регионалном или глобалном нивоу. Задатак политичких обавештајних служби јесте и да обавештајним методама обрађују политичка питања из домена иностране проблематике, ради обезбеђивања неопходних обавештења, процена и анализа највишем државном руководству.

СПЕЦИЈАЛНЕ СНАГЕ ОБАВЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ

Специјалне снаге су намењене за извршење посебно значајних задатака одређених савремених обавештајних служби. Неке службе у свом саставу немају специјалне снаге, али оне постоје у оквиру оружаних или безбедносних снага тих држава и могу се увек употребити за потребе службе. У поменути групу специјалних снага улазе: групе за герилска и антигерилска дејства, групе за препадна дејства, диверзантске јединице, јединице за „електронску“ шпијунажу, јединице за психолошко-пропагандно деловање, јединице за цивилне послове, групе за ликвидацију, групе за киднаповање, екипе за шверц новца, дроге, наоружања и сл. Употреба специјалних снага је у надлежности политичког и војног врха сваке државе, али је у тесној вези са обавештајним службама.

Економске обавештајне службе представљају специјализоване обавештајне организације које се баве прикупљањем обавештајних података о привредним токовима, економском стању, привредним и индустријским ресурсима и плановима одређене државе. Поред тога што прикупљају податке о развоју других привреда, оне уједно и штите укупне привредне ресурсе и економију сопствене државе од привредне и индустријске (економске) шпијунаже других земаља. Осим тога што прикупљају податке за потребе економије своје земље, то чине и за друге обавештајне чиниоце у националном обавештајном систему. Због тога су у многим државама при ресору спољне трговине или неком другом привредном ресору чија је делатност везана за пословање са иностранством формирани обавештајни органи. За свој рад те службе одговарају министрима, а уједно су укључене у национални безбедносно-обавештајни систем преко својих представника у врховном руководству система. Руковођење овим службама, у општем смислу, спада у надлежност ресорног министра, који на основу смерница добијених од виших органа усмерава њихов рад према потребама ресора и уопште економских односа са иностранством. Извршни органи, пунктови или деташовани обавештајци економских обавештајних служби укључени су у разна привредна представништва и институте у земљи и иностранству. Ти органи најчешће имају двоструку улогу, тј. стварно воде послове економске природе, а истовремено се баве обавештајним радом. У раду користе редовне пословне односе како би извршавали обавештајне задатке и обрнуто. Независно од економских обавештајних служби, али често и за њихове потребе, прикупљањем таквих информација баве се и различите фирме, заступничке и друге агенције и мултинационалне компаније.

Електронске (телекомуникационе) обавештајне службе спадају у најмање обавештајне службе у савременим обавештајно-безбедносним системима. Интензивно су почеле да се развијају у првим деценијама 20. века, као последица наглог развоја електронске индустрије у свету. Оснивају се ради вршења тзв. електронске шпијунаже, јер се применом специфичних метода и средстава долази до обавештајних података таквог квалитета и нивоа који се не могу постићи применом класичних метода обавештајног истраживања.

Примена оваквих служби све више долази до изражаја јер су предности евидентне, посебно када је реч о правовремености у извештавању. Поред тога, уколико дође до откривања примене оваквог метода, не долази до оштријих дипломатских и међудржавних сукоба, већ се уручују благи протести, и по правилу мењају сопствени електронски системи и шифарска документа.

У многим западним земљама електронске обавештајне службе заузимају значајно место у организацији безбедносно-обавештајних система. Осим тога, неке од њих остварују институционализовану међусобну сарадњу у домену електронског извиђања и заштите сопствених електронских комуникација. С обзиром на начин којим долазе до података, као и на средства која притом користе, њихову целокупну активност представља технички метод обавештајне делатности, и у оквиру њега различите дисциплине прикупљања обавештајних података електронским путем. У последњих неколико деценија посебан значај имају обавештајне дисциплине које се баве прикупљањем обавештајних и других података са великих удаљености (ниво космичких пространстава) о објектима који се обавештајно истражују. Самим тим, извршена је још ужа специјализација тих дисциплина по појединим областима, тако да су у актуелној обавештајној терминологији устаљени посебни термини и скраћенице за њихово означавање.

Овакве службе намећу, пре свега, потребу посебног профила обавештајца, али и агената. Неопходно је да буду квалификовани за област коју истражују, а нарочито морају да познају многобројне прописе о чувању тајни. Поред тога, морају добро да познају предности и мане савремених система веза, како би их користили у свом раду. Зато се користе легалним могућностима за обавештајни рад, коришћењем података из стручних публикација, научне периодике и сл. Подаци добијени на тај начин упоређују се са знањима прикупљеним другим методама и електронским средствима. Научнотехнолошке обавештајне службе немају самосталне организацијске оквире.

Обавештајци у политичким партијама, покретима и емигрантским организацијама

Евидентна је пракса појединих политичких партија и покрета, емигрантских, паравојних и других организација да формирају сопствену обавештајну и контраобавештајну

Зграда бриџанског GCHQ

службу. Неке од њих образују обавештајну компоненту првенствено ради обавештајног обезбеђења своје делатности, а неке ради безбедности сопствене организације, што зависи од конкретних околности и стратегије дате организације или покрета. Значај обавештајних елемената политичких партија, покрета и емигрантских организација јесте у томе што задовољава безбедносне и друге интересе и што, у случају преузимања власти, ти елементи фактички преузимају и безбедносно-обавештајни систем државе у складу са интересима нове власти. У обавештајној литератури наводе се многобројни случајеви таквог субнационалног организовања.

Обавештајни елементи политичких партија могу бити интегрални део партијске организације, али је могуће и да читава организација, поред осталих активности, спроводи и обавештајну делатност. Неке партије имају комплетну обавештајну организацију чији се обавештајни интерес

протеже и на иностранство. Полазећи од тога, поједини чланови тих партија се посебно задужују за обавештајни рад. У другим случајевима, партије немају организовану „комплетну” службу, већ се обавештајни рад одвија у постојећој организацији партије. Конкретна организација обавештајних елемената политичких партија је различита, а њихова ефикасност у највећој мери зависи од карактера политичког програма и подршке у најширим слојевима.

Обавештајни елементи емигрантских организација резултат су праксе да се свака екстремна политичка емиграција, у већој или мањој мери, бави обавештајном активношћу. Конкретна организација обавештајне компоненте у одређеној мери зависи и од политичког профила саме емиграције, мада организација њене обавештајне „службе” у основи има све атрибуте обавештајне компоненте политичких партија. Ипак, пошто је реч о екстремној политичкој емиграцији, чест је случај да њена обавештајна организација представља очигледну експозитуру неке обавештајне службе државе у којој је емиграција лоцирана или неке треће земље.

Обавештајни елементи политичких покрета постоје у сваком политичком покрету, без обзира на конкретну организациону форму, било да има сопствену обавештајну „службу” или је нема. Обавештајне активности се спровode преко чланова и симпатизера покрета. Када политички покрет поприми шире размере и када представља поли-

тичку и војну снагу у некој земљи, он развија свестран и свеобухватни обавештајни рад, а у организацијском погледу његова обавештајна компонента има све атрибуте савремене обавештајне службе и често је ефикаснија од многих државних служби. Снага обавештајних компоненти политичких покрета проистиче из подршке широких слојева и карактерише се масовношћу и разноврсношћу форми и метода рада. Зато је организација обавештајних служби тих покрета у могућности да обавештајно обухвати целокупну територију на којој покрет делује, па и подручја изван тога, упркос недовољно развијеним организационим облицима и скромној техничкој опремљености. Уколико одређена политичка партија или покрет, односно емигрантска организација, у међувремену дође на власт, њена обавештајна компонента се по правилу трансформише у државну обавештајну службу, најчешће са истим руководећим кадром, методама деловања и програмском оријентацијом.

У литератури се може пронаћи и израз наднационалне обавештајне службе. Створене су када и војни савези (НАТО). Њихов задатак је да коалиционим оружаним снагама обезбеде податке, анализе и процене оружаних снага и других прилика на територији евентуалних противника, које су потребне за стратегијско и оперативно планирање и извођење операција у евентуалном рату, као и за руковођење специјалним дејствима, било у конвенционалном или нуклеарном рату. У суштини, наднационалне обавештајне службе нису обавештајне институције у правом смислу, већ представљају институционализовани облик сарадње обавештајних служби више држава, у којој обавезно доминира обавештајни фактор водеће земље – чланице одређеног савеза (НАТО – обавештајна служба САД).

Принципи рада савремених обавештајних служби

Обавештајне службе се у својој делатности „придржавају” одређених принципа и начела, која нису увек и свуда утврђена у службеним правилима и уредбама. Принципи рада проистичу из опште политичке концепције саме државе, посебних политичких, економских, војних и других циљева према другим државама, улоге обавештајне службе у реализацији тих циљева и обавештајне стручне проблематике и карактеристика обавештајне и субверзивне делатности.

Рад савремених обавештајних служби заснован је на следећим принципима.

Свеобухватност у раду – настојање обавештајних служби да обавештајно обухвате сва подручја живота и рада других држава, без обзира на тренутне и текуће обавештајне потребе. Као принцип примењује се, како на циљеве обавештајног интереса, тако и на простор који се обавештајно обрађује и истражује. Применом овог принципа настоји се да се прикупе комплексни подаци о стању, положају и приликама у другим државама.

Непрекидност и интензитет деловања. Док се континуитет рада одржава непрекидно, у погледу интензитета деловања може долазити до промена, што зависи од одно-

СВЕ НУЖНИЈА САРАДЊА

Као поступак прибављања обавештајних информација у оквиру метода обавештајне активности, метод сарадње се реализује путем билатералних или мултилатералних уговора и споразума на највишем државном нивоу, или путем међусобних договора између обавештајних служби, уз сагласност влада њихових држава. Ради се, дакле, о поступку прикупљања обавештајних информација који се заснива на међудржавним уговорима. Овај метод подразумева сарадњу једне обавештајне службе са другом, или више других обавештајних служби страних држава. Тај вид сарадње је присутан код војно-политичких савеза, блокова, пактова, а у условима глобализма попримио је веома значајне размере, с обзиром на регионалне, међународне и глобалне интеграције.

Угроженост савременог света тероризмом шири круг земаља које у циљу своје ефикасне заштите прибегавају све већој сарадњи у овој области. У условима глобализма, имајући у виду промену природе претњи безбедности и њихову универзализацију, на плану сарадње обавештајних служби ситуација се битно мења.

са између појединих држава и стања у којима се налазе, јер се обавештајна делатност спроводи стално, без обзира на то да ли се држава налази у рату или миру, или у ванредној ситуацији.

Циљ оправдава средство – принцип који се примењује у већини савремених обавештајних служби. Како би постигле одређене циљеве, савремене обавештајне службе не презају ни од најгрубљих поступака уцењивања грађана других држава, инсценирања ратних ситуација, па и судских процеса, насилних повреда туђих територија, убиства, киднаповања, па све до провоцирања оружаних интервенција.

НЕОПХОДНА ТАЈНОСТ У РАДУ

Савремене обавештајне службе дају значајан допринос заштити националне безбедности, односно друштва и државе у целини. Због тога се мора уважити и тежња самих служби да, у реализацији законом дефинисаних послова и задатака, штите сопствене изворе и методе рада од страних обавештајних служби, али и од могућих злоупотреба или погрешног тумачења. Предмет њихове заштите су и коначни резултати обавештајног рада – обавештајна сазнања која могу „процурети” у јавност због нестручног руковања у самој обавештајној служби, али и непажње политичких институција којима се уступају на даље коришћење. Због тога је важно успоставити одговарајући баланс између захтева за пуном јавношћу рада и неопходности заштите обавештајних структура, метода и коначних резултата њиховог рада.

Инфилтрација и агресивност у извршавању задатака јесте принцип који карактерише савремене обавештајне службе оних држава које имају претензије према другим државама, где непрекидно настоје да се инфилтрирају у сам обавештајно-безбедносни систем и обезбеде позиције у свим осталим политичким, војним, привредним, научним, културним и другим средствима тога друштва. Применом овог принципа тежи се масовној инфилтрацији, кад год је то могуће, из чега проистиче и велика агресивност у извршавању задатака, често и уз свесно жртвовање оних које савремене обавештајне службе убацују. Као такве, оне веома дрско и енергично продиру у институције других земаља, посебно потенцијалних противника, и доносе значајне одлуке како би се избегло пасивно ишчекивање догађаја.

Објективност, веродостојност и провера представљају принцип који од савремених обавештајних служби захтева да прикупљају што веродостојније податке и да крајње објективно прикажу ситуацију и стање за које постоји обавештајни интерес. Недозвољене су једностраност и пристрасност у обавештајном раду јер могу довести до погрешних процена и неадекватних одлука. Примена овог принципа зависи, између осталог, и од особина појединаца који не морају, а често и не могу, бити објективни јер лично и субјективно гледају на одређена питања. Да би савремене обавештајне службе спровеле ове принципе, настоје да сваки прикупљени податак провере. Обично се податак сматра веродостојним ако је потврђен најмање из три извора.

Правовременост у раду је стални принцип обавештајног рада, који захтева од савремених обавештајних служби да на време прикупе потребне податке. То је уједно и проблем који се потенцира нарочито у ратним условима или условима ванредног стања. Сваки податак добијен са закашњењем губи своју вредност. Подаци су вредни ако су правовремено достављени кориснику.

Оригиналност у поступцима – принцип који одређује да савремене обавештајне службе у свакој ситуацији настоје да пронађу што оригиналнија решења. У обавештајној пракси свако шаблонско понављање поступка у суштини пружа шансу супротној страни да на време осујети обавештајну акцију која се изводи или намерава да се изведе. Због тога савремене обавештајне службе сваку значајнију и захтевнију активност детаљно припремају, ни ситнице се не препуштају случају и не дозвољава се импровизација.

Тајност рада – савремене обавештајне службе у највећој тајности чувају своје оперативне поступке. Један обавештајни податак има обавештајну вредност само уколико страна на коју се односи не зна да га супротна страна поседује. Због тога се савремене обавештајне службе, поред мера безбедности, редовно служе обманом и дезинформацијама супротне стране, чиме доприносе и већем степену тајности свога рада.

Планирање задатака – принцип који претпоставља да се обавештајни задаци планирају на основу одлука, наређења или заповести надлежних државних органа. Планирање се врши на основу процене обавештајне ситуације. Планирању подлежу задаци које треба реализовати и метод поступања оних који се ангажују у извршавању поједи-

них задатака. У сложеним ситуацијама планом се предвиђа сваки могући поступак и, у начелу, нису дозвољени самоиницијативни поступци, уколико унапред нису планирани.

Градирање, разврставање задатака – према значају и карактеру. Градирање задатака засновано је на стратегијским, оперативним и тактичким, по једној, и на политичким, војним, економским и другим задацима, по другој основи. Градирање је услов аналитичког поступка, чиме се истовремено омогућава лакше и брже схватање задатака и утврђивање тежишта рада.

Централизација рада и руковођења – услов и нужност за успешно руковођење сложеним обавештајним системом и економичност снага и средстава. Савремене обавештајне службе централизовано раде и руководе обавештајним органима, јер то захтева већина послова у њиховом раду, с тим што је код неких служби централизација више заступљена, а код других мање, што зависи од самог карактера државне управе дотичне државе. Централизација је нужност која извире из природе обавештајног рада, с тим што у одређеним ситуацијама може и да смета, нарочито код војнообавештајних служби у ратним условима. Због тога, принцип централизације, иако је нужан, није увек и свуда до краја оптимално примењив.

Релативна самосталност у деловању – примењује се у деловању одређених савремених обавештајних служби и органа чија улога и намена захтевају такав статус. Свака ресорна обавештајна служба релативно је самостална у свом раду. У оквиру војнообавештајних служби, сви обавештајни органи у саставу команди такође су релативно са-

мостални. То намеће природа њихових задатака, јер се за потребе неке јединице обавештајно ради и на основу одлуке команданта те јединице, а не само на основу задатака вишег обавештајног органа.

Специјализација у раду – наметнута због свеобухватности у раду савремених обавештајних служби подразумева строгу поделу рада. Истовремено, обавештајно праћење и истраживање великог броја питања стручног карактера захтева уже стручни прилаз појединим проблемима. Зато се принцип специјализације примењује у раду свих деловања савремених обавештајних служби, како би се за најкраће време добили максимално квалификовани резултати.

Тимски рад – настао је због потребе специјализације у раду савремених обавештајних служби. Тиме је створена могућност да се за краће време без већег ризика стручно реше многа обавештајна питања.

Организација

С обзиром на принципе у организацији савремених обавештајних служби, може се закључити да је организациони аспект изузетно важан јер полази од успешног функционисања ових специфичних организација. Самим тим, савремене обавештајне службе имају веома сложену унутрашњу организацију. Она зависи од места у државном апарату, обима овлашћења, надлежности, као и положаја у датом обавештајно-безбедносном систему. У оквиру обавештајно-безбедносног система обавештајна служба је веза-

на за врхунско политичко тело. Савремене обавештајне службе имају сличне организационе структуре, како по хоризонталном, тако и по вертикалном принципу организовања.

Организација обавештајних активности које реализују савремене обавештајне службе не може се замислити без поштовања одређених принципа. У њих спадају свеобухватност у раду, непрекидност и интензитет деловања, концентрација обавештајног и контраобавештајног рада. Међутим, најважнији су:

- законитост рада, којом се обезбеђује да савремене обавештајне службе заиста буду у функцији реализације политичке воље носиоца политичке власти, односно у функцији реализације успостављеног система националне безбедности и виталних интереса државе. На овом принципу посебно инсистирају носиоци политичке власти, јер у пракси све више јачају положај и улога савремених обавештајних служби у друштву, тј. уплитање служби у читав процес доношења политичких, односно спољнополитичких одлука, чиме службе постају одлучујући фактор унутар самог друштва. Самим тим, неопходно је нагласити да је контрола законитости рада савремених обавештајних служби у било којој држави веома осетљиво питање;

- разграничење надлежности, којим се обезбеђује рационално коришћење свих кадровских, материјалних и техничких потенцијала, односно ефикасно коришћење снага и средстава савремених обавештајних служби. Овај принцип сврсисходно рашчлањује укупну активност самог безбедносно-обавештајног система и врши поделу послова. Условила га је и специјализација и професионализација одређених сегмената самог система. Као такав спречава појаву сукоба надлежности између различитих сегмената система, али и сукоба надлежности између појединих организационих целина унутар појединих обавештајних служби;

- координација, којом се постиже целисходно, систематско, еластично и стабилно повезивање свих делова система у складну целину. То је утицало да се у модерним државама формирају посебни органи (тела) консултативно-политичког и саветодавно-надзорног карактера који имају задатак да планирају, руководе, усмеравају и надзиру све обавештајне активности које спроводе чланице обавештајно-безбедносног система једне државе.

Чланови таквих органа су представници највише политичке власти одређене државе;

– интеграција резултата, којом се одређује да свака обавештајна организација, у својој хоризонталној организационој структури, треба да има посебну целину која представља место где се концентришу сви обавештајни подаци, који се даље по устаљеној процедури обрађују и анализирају за потребе носиоца политичке власти и дистрибуирају према устаљеном распореду и потребама. Доследним уважавањем овог принципа обезбеђује се максимална заштита свих обавештајних сазнања и спречава њихова евентуална злоупотреба, не само у оперативном смислу (од стране појединих делова службе) него и у политичком;

– одговарајући распоред снага, који подразумева правилно усмеравање обавештајних потенцијала у односу на специфичност појединих задатака које савременим обавештајним службама дају крајњи корисници обавештајних сазнања. Поштовање овог принципа условљено је потребама носилаца политичке власти, питањем које виталне интересе држава или други одговарајући ентитет настоји да реализује на унутрашњем и спољном плану. На који начин ће се практично применити овај принцип организовања савремених обавештајних служби зависи од утврђених националних и других интереса државе ;

– принцип јединствене технологије рада, који захтева поштовање одређених фаза у реализацији обавештајних задатака, као што су: планирање активности, прикупљање обавештајних информација, њихово анализирање, заштита, дистрибуција свим унапред утврђеним корисницима.

По хоризонталном нивоу организовања, савремене обавештајне службе врше поделу свих обавештајних и других послова на проблемске (линијске) целине, као што су сектори, дирекције, одељења, управе и сл. Такве основне организационе целине негде имају и бројчани назив (II управа, IV сектор), а негде описни (Директорат за обавештајни рад, Дирекција за тајне операције и сл.). Проблемске целине се у одређеној мери комбинују са територијалним принципом и по неком правилу деле на одговарајуће потцелине по линијском принципу. Организационом структуром на хоризонталном нивоу испуњавају се сви захтеви које постављају основни видови делатности савремених обавештајних служби.

Организациону структуру савремених обавештајних служби по вертикалном нивоу, без обзира на мање или веће разлике, чине централа обавештајне службе, центар обавештајне службе, потцентар обавештајне службе, пункт обавештајне службе (обавештајни пункт) и деташован (уграђен) обавештајац.

Оваква организацијска структура није коначна, јер на њу у сваком конкретном случају утичу реалне потребе саме обавештајне службе и објективна оперативна ситуација. Полазећи од тога, тежи се организацији која може оптимално да одговори свим обавештајним и другим захтевима. Такође, поменути организацијску структуру треба посматрати као службе у ужем смислу те речи, јер савремене обавештајне службе у свом раду користе услуге и резултате рада многобројних установа којима обавештајна делатност није примарна функција.

Хоризонталне и вертикалне нивое организације савремених обавештајних служби потребно је посматрати у њиховом јединству, јер се стално преплићу и међусобно прожимају. Такође, треба имати у виду да од начелне организацијске структуре обавештајне службе у конкретним случајевима има значајних одступања. До тих одступања долази због задовољавања основних потреба рада по територијалном принципу, тежње ка рационалности и ефикасности у раду, поштовања традиције итд.

Без обзира на тенденцију ширења савремених обавештајних служби, глобално гледано, свака има два основна дела – руководећи и оперативни. У руководећи део улазе руководећи и управни органи, а у оперативни извршни органи и агентура. Главни руководећи орган се налази на челу обавештајне службе (главна управа, генерална дирекција, агенција и сл.), којом руководи директор или начелник, ранга министра или генерала. Начелник управе може имати једног до два заменика и више помоћника, који су истовремено руководиоци појединих сектора. У оквиру главног руководећег органа, постоје сектори као организацијске целине, од којих се сваки бави ужим делом послова од интереса за обавештајну службу. Секторе сачињавају рефера-

Министарство државне безбедности НР Кине

ти за одређене географске целине, тј. за једну или више земаља које се обавештајно прате или истражују. Поред сектора, који се баве непосредним оперативним истраживањем, постоје и оперативни органи, органи за планирање, аналитику, материјално-финансијски, кадровски и органи за специјалне задатке.

Оперативни органи су намењени да централизовано организују и руководе оперативним радом у вези са свим питањима обавештајног интереса у земљи и иностранству. Као такви, организују обавештајне акције и продоре, формирају и организују обавештајне центре, потцентре и пунктове у иностранству и на сопственој територији.

Извршни органи су непосредни тајни извршиоци обавештајних задатака, а то су обавештајни центар, обавештајни потцентар, обавештајни пункт и оперативац.

Агентура је специфичан део организације обавештајних служби. Агенти, у начелу, представљају држављани одређене земље интересовања према којој се обавештајно делује, а који се налазе на таквим положајима да су у могућности да извршавају постављене задатке и долазе до обавештајних информација. Агентура је намењена за прикупљање тајних података о стању и приликама у другим др-

жавама. Њу стварају оперативци – обавештајци, од грађана других држава, грађана без држављанства до грађана сопствене државе. У начелу, агентура може бити „активна” и „конзервирана”. Активна делује у миру и у рату, док се конзервирана агентура активира само у случају потребе (начелно у рату). Ниједна држава не дозвољава да се међу њеним грађанима и на њеној територији ствара агентура. Свака држава се штити законским мерама и против агената се прописују најстроже казне у кривичном законодавству. Мада се у савременим условима многи обавештајни задаци могу решити коришћењем и применом техничких средстава, улога агентуре је ипак веома значајна и неопходна за рад сваке савремене обавештајне службе.

Генерално гледано, организацијску структуру савремених обавештајних служби чине: руководећи део (централа), део за операције (обавештајни центар, обавештајни потцентар, обавештајни пункт и оперативац), део за аналитику, део за подршку, део за везу, део за документацију.

Руководећи део (централа) савремене обавештајне службе представља врх пирамиде обавештајне организације из које крећу захтеви и сливају се сазнања која служба прикупи у току своје активности. Од умешности његовог функционисања зависи рад свих осталих делова службе. Обавештајном службом руководи директор или начелник, који је у свакодневном контакту са највишим органима политичке власти и представља службу у телима која руководе целокупним обавештајно-безбедносним системом државе. Руководиоцу обавештајне службе у раду помажу заменици или помоћници за поједине области рада, који су, такође, чланови руководећег дела. Чланови руководећег дела могу бити и специјални саветници за поједине области обавештајног деловања.

Руководећи део може имати различите називе: комитет, начелство, колегијум, дирекција, агенција, директорат и сл. Поставља га највиши инокосни или колегијални политички орган државе. За свој рад, за правилно и ефикасно извршавање свих послова и задатака из области обавештајног рада, руководећи део сваке обавештајне службе одговоран је носиоцима политичке власти. Сваки руководећи део обавештајних служби у свом саставу има више организацијских елемената који имају различите називе, као што су: уред, биро, сектор, одсек, одељење, управа (баве се ужим делом послова од интереса за службу).

У складу са смерницама највиших органа политичке власти, руководећи део:

- планира и реализује програм свих обавештајних активности;
- одређује методе, снаге и средства која ће користити у извршењу постављених обавештајних задатака;
- надгледа и контролише рад осталих делова обавештајне службе;
- обједињава резултате обавештајних истраживања, верификује их и презентује крајњим корисницима и
- учествује у процесу њихове артикулације и доношењу политичких одлука.

Врх сваке обавештајне службе обично учествује у доношењу политичких одлука, у оној фази у којој се врши

обавештавање политичких чинилаца и дефинише тренутна политичка ситуација, како на унутрашњем, тако и на спољном плану, мада у пракси нису ретки случајеви да врх обавештајне службе директно утиче и на коначно доношење политичких одлука у остваривању политичких циљева.

Део за операције непосредно врши планирање и праћење реализације обавештајног истраживања, пружање стручне помоћи и вођење обавештајних центара, потцентра итд. У одлучујућим обавештајним акцијама непосредно учествује и предводи их. Оперативни органи централизовано организују оперативни рад и руководе њим, организују обавештајне центре, потцентре, пунктове и деташоване оперативце – обавештајце у земљи и у иностранству. С обзиром на задатке и овлашћења која има, састављен је од најискуснијих и најквалитетнијих кадрова, врхунски оспособљених у стручном и ораганизацијском смислу. У оквиру дела за операције постоји даља унутрашња прерасподела задатака, и то на регионалном, проблемском и комбинованом основу. Регионални основ подразумева расподелу послова и задатака по географско-територијалном принципу, где ужи организацијски делови делују на мањем географском простору. Проблемски основ подразумева расподелу задатака по критеријуму разликовања делатности (обавештајна, контраобавештајна). Комбиновани систем подразумева ужу специјализацију за послове у одређеној врсти делатности на одређеном географском подручју. Извршни део операција представља непосредне извршиоце обавештајних задатака, а то су: обавештајни центар, обавештајни потцентар, обавештајни пункт и оперативац – обавештајцац.

Обавештајни центар непосредно организује и прикупља одређене обавештајне податке. Обавештајно треба да обухвати и перманентно истражи одређени регион по питањима од обавештајног интереса, али и да изводи друге акције из делокруга рада обавештајне службе. Уз непосредну примену обавештајних поступака, метода и средстава, основна функција обавештајног центра јесте стварање сталних извора података према циљевима (објектима и просторима) који су предмет обавештајног интересовања и истраживања. Службе формирају своје обавештајне центре зависно од природе обавештајних задатака и њихове сложености, тако да се центар лоцира у земљи или иностранству, на местима која се налазе на стратегијским или оперативним правцима са којих је могуће ефикасно и у тајности реализовати све постављене обавештајне задатке. Уколико се обавештајни центар формира у иностранству, представља тајни део организације, а то се вишеструко камуфлира и тешко открива. Обично се у пракси центар уграђује у дипломатска представништва, представништва разних фирми или агенција, чак и код власника појединих привредних објеката. На територији сопствене државе локације обавештајних центара обично су у близини границе са суседним државама, уколико је она предмет обавештајног интересовања. Такође, локацијски могу бити и на територији треће државе уз легендирање као у поменутом случају, када је у питању територија стране државе. У погледу хоризонталне организације, обавештајни центар има функције као и цен-

трала обавештајне службе, али је на нижем нивоу и мањег обима. Као и централа, има своју унутрашњу организациону структуру, а његови делови могу бити организовани као одељења, одсеци, реферати, групе обавештајаца и сл.

Савремене обавештајне службе великих држава формирају центре за велика подручја – регионе, у оквиру континента, потконтинента, док обавештајне службе средњих и малих држава организују обавештајне центре за рад према суседним земљама, или изузетно, за рад према ширим подручјима. За сваку службу карактеристично је настојање да један исти центар истоветно делује у мирнодопским и кризним условима.

Обавештајни потцентар је саставни део обавештајног центра и обавештајно треба да обухвати мањи простор или само један правац. Као део службе, по вертикалном принципу може бити непосредно потчињен обавештајном центру (као његов саставни део), или непосредно централи обавештајне службе. Потцентар сачињавају мање групе оперативаца сличног састава као и центар, с тим што се јачина групе оперативаца одређује према обиму проблематике коју је потребно обрађивати. Оперативци се ангажују на организацији агентурних мрежа које користе као сталне или повремене изворе обавештајних података. Предмет интересовања оперативног кадра обавештајног потцентра ужи је од предмета интересовања обавештајног центра. Лоцирање обавештајног потцентра може бити ван седишта обавештајног центра или у самом центру. Такође, потцентри се могу локацијски камуфлирати (ДКП, филијале мултинационалних компанија и сл.).

Зграда ЦИА

Обавештајни пункт представља најнижи колективни организациони ниво обавештајне службе и строго је наменски. Чини га привремено издвојена група оперативаца чија је активност усмерена на реализацију конкретnog обавештајног задатка према одређеној проблематици (линији рада) и конкретnoj територији. Кадар обавештајног пункта чини веома мала група оперативаца (два до пет). Бира их оснивач пункта из сопствених организацијских целина. Пункт се формира на основу потреба центра или потцентра обавештајне службе и делује на основу упутстава свог оснивача. Изузетно, рад обавештајног пункта може бити усмераван и директно из централе. Пункт постоји и делује привремено до окончања конкретnog обавештајног истраживања, дубоко камуфлиран на територији сопствене државе или стране државе (мање ДК мисије, новинска представништва и сл.). По завршетку обавештајног истраживања, односно реализације конкретnog задатка, пункт у начелу престаје да ради и гаси се, мада у пракси постоје и изузеци.

„Уграђени” оперативац – обавештајац је легендарни (камуфлирани) припадник оперативног састава обавештајног центра или централе обавештајне службе који је убачен у неку необавештајну институцију у сопственој држави или у иностранству. Једини услов за његову локацију јесте да је смештен (деташован) на место са којег има најповољније услове да реализује најтеже и најсложеније задатке у оквиру обавештајних истраживања. По неком правилу, он извршава специјализоване задатке у оквиру класичног обавештајног рада. Ангажује се на задацима изучавања лица с циљем стварања појединачних агентурних упоришта или

једне агентурне мреже, одржавања везе са агентуром, истраживања конкретnog обавештајног проблема, прикупљања најсуптилнијих обавештајних података и сл. Зависно од природе и конкретnog задатка, уграђивање оперативца може да се врши и у институције сопствене државе или оне стране државе према којој се обавештајно делује.

Део за аналитику представља део централе обавештајне службе у који се сливају сви прикупљени подаци дела за операције. У аналитичком делу врши се обрада, селекција и анализа прикупљених података, и израђују обавештајна документа која се преко руководећег дела обавештајних служби презентују крајњим корисницима. Приспели подаци се аналитичким методама из скупа бројних чињеница уопштавају, уклапају у посебне целине, студије, пресеке, осврте и сл.

Аналитичка обрада и посматрање прикупљених података врши се у три правца:

- израда текућих дневних или ситуационих извештаја (обавештајни извештаји о појединачним обавештајним акцијама и проблемима), проблемских информација, билтена, обавештајних процена и сложенијих обавештајних докумената;
- уочавање и анализа пропуста, слабости, али и позитивних искустава (сопствених и противничких) и давање предлога и сугестија како би се недостаци анулирали у даљем раду;
- дефинисање нових захтева према организаторима и извршиоцима обавештајних истраживања за допунским подацима или накнадном провером прикупљених података.

Организација сваке савремене обавештајне службе незамислива је без постојања аналитичког дела унутар централе службе. Он представља мозак целе организације, место где се ствара финални обавештајни производ и где се осмишљавају и предлажу даље активности и правци деловања обавештајне службе.

Део за подршку реализује кадровску, финансијску, техничку и логистичку подршку неопходну за ефикасно из-

вршавање свих функција и задатака једне савремене обавештајне службе. Планира, организује и координира активности из области управљања људским, материјалним и финансијским ресурсима и врши едукацију кадрова у обавештајној делатности за потребе службе. Део за технику бави се планирањем и реализацијом потреба примене техничких средстава неопходних у процесу обавештајног рада. Такође, овај део службе се стара о пројектовању, изради и примени опреме и техничких средстава за текуће и посебне обавештајне акције. Део за кадровске послове планира кадровске потребе, врши одабир, проверу и оцењивање стручних и интелектуалних потенцијала кадра за све професионалне структуре обавештајне службе. Поред тога, овај део службе одговоран је за планирање и извођење стручног и професионалног оспособљавања кадрова током њиховог активног рада, распоређивање на одговарајућа радна места, праћење и оцењивање квалитета њиховог рада и напредовање у служби, стимулисање квалитетних кадрова и предузимање дисциплинских мера због непрофесионалног и лошег рада, стварање оптималних услова за извршење свих типова задатака. Овом организацијском

делу службе обично су подређене разне специјалистичко-образовне установе у којима се, према утврђеном плану и програму, изводе разни нивои обуке, усавршавања и специјалистичка едукација кадрова за поједине области обавештајног рада припадника обавештајне службе.

У већини савремених обавештајних служби постоји и организацијски део за документацију који извршава задатке прикупљања, архивирања, заштите и чувања свих врста података које обавештајна служба прикупља у свом дугогодишњем раду. Сви подаци се сређују и обрађују по јединственом и унапред утврђеном систему и поступку. Поред тога, овај део службе одређује режим и начин коришћења архивираних докумената, као и субјекте који их могу користити. Уколико архивирани материјали и документи имају тренутну оперативну вредност, њих искључиво користе оперативни органи или овлашћена службена лица. Када је реч о подацима који имају важност за историјат службе или историјат саме државе, одређује и утврђује временску дистанцу када документа без посебног режима заштите могу да се користе слободно од стране ширег круга субјеката. Успостављеним режимом обезбеђује се и тајност метода које се примењују у појединим активностима обавештајне службе, као и заштита извора обавештајних података.

Део за послове везе има обавезу и стални задатак да се брине о функционисању система веза унутар службе, да обезбеђује унутрашњу везу и везу обавештајне службе са сталним извором података, другим службама унутар система и везу са органима државне управе који са службом одржавају свакодневну или повремену комуникацију. Најзначајније питање јесте обезбеђивање заштите свих порука (телеграма) које се системом веза преносе унутар обавештајне службе и на екстерном плану. Како би се постигла максимална тајност садржине порука, део за послове везе користи најсавременије шифарске и кодне системе.

Треба напоменути и да у већини савремених обавештајних служби постоје и мањи организацијски делови за безбедност, сарадњу, унутрашњу контролу, планирање, спровођење специјалних операција и др.

Форме рада

Анализа различитих приступа у домаћој и иностраној обавештајној теорији који се односе на поделу укупне активности обавештајних служби, као и класификације извора обавештајних информација и метода обавештајне активности, показује да у већини случајева недостаје неопходна дистинкција између садржаја рада обавештајне службе, метода којима се ти садржаји спроводе и извора обавештајних сазнања. Обавештајна делатност је главна садржина рада и резултат примарне функције обавештајне службе, а спроводи се применом специфичних обавештајних метода и поступака, као и научних метода. Најправилнија подела укупних активности обавештајних служби је на обавештајне активности у правом смислу речи и субверзивне садржаје рада (тајне акције). Поступке којима се реализују обавештајна и необавештајна (субверзивна) дејства – тајне акције треба схватити као комплекс организованих активности, мера и поступака на идеоло-

шко-политичком, психолошко-пропагандном и економском, а изузетно и на војном плану, које обавештајне службе предузимају као фактори примене силе у међународним односима.

Према начину рада и спољним манифестацијама, основна подела форми и метода рада била би на легалне и илегалне. У пракси су чести случајеви у којима се приликом ангажовања лица на обавештајним задацима комбинују елементи легалног и илегалног деловања. Међутим, у свим начинима и облицима остваривања, суштина (садржај) обавештајног рада је увек тајан и санкционисан функцијом прикупљања обавештајних података.

Легалне форме обавештајног рада представљају скуп званичних и друштвених активности у одређеним срединама којима се обезбеђују услови за потпуно развијање међуљудских, појединачних и групних сусрета и других облика односа и ангажовања ради прикупљања обавештајних података. Служе не само за прикупљање обавештајних података него и за покриће илегалног рада у земљама где се оне примењују. Примена легалних форми обавештајног рада према некој земљи зависи од више чинилаца, а првенствено од развијености унутрашњег политичког и државног система и пријатељства у међународним односима.

Принципијелна спољна политика неке државе и политика немешања у унутрашње послове других земаља делују као константа која условљава, односно одређује обавештајну политику. То упућује на коришћење, пре свега, легалних форми рада. Уколико се понегде, изузетно, примењују и илегалне форме рада, мора се строго водити рачуна да се тиме не компромитује спољна политика и међународни престиж одређене државе.

Стање међудржавних односа битно утиче на форме обавештајног рада. Што је стање односа боље, коришћење илегалних форми обавештајног рада је мање, а легалних веће. Погоршавањем односа умањују се могућности легалног рада, па се и уз већи степен ризика дозвољава коришћење илегалних форми.

Степен обавештајног интересовања такође утиче на избор и примену форми и метода рада. Према пријатељ-

ским и другим земљама и њиховим оружаним снагама, које не представљају потенцијалне противнике, степен обавештајног интересовања је мањи, као и потребе покривања објеката одговарајућим оперативним (агентурним) везама. У тим земљама могућности добијања података легалним путем су релативно веће, тако да, по правилу, легалне форме рада представљају основни начин обавештајне активности. Према земљама и оружаним снагама потенцијалних противника, обавештајни задаци, а тиме и потреба покривања објеката и просторија одговарајућим оперативним (агентурним) везама је већа, па се у њима користе и илегалне форме обавештајног рада.

Обавештајна ситуација, а нарочито услови у којима се одвија обавештајни рад (безбедносни прописи, контраобавештајни режим, обичаји, менталитет, навике, друштвене норме итд.), повећавају или ограничавају могућности коришћења легалних форми рада, а тиме и потребу и могућности примене илегалних форми рада, уз већи или мањи ризик.

Мирнодопски услови омогућавају већу примену легалних форми рада, а кризна ситуација и непосредна ратна опасност их знатно умањују. Ратни услови намећу потребу за коришћењем свих расположивих могућности метода и форми у обавештајном раду према противнику. У тим условима ризици у погледу политичке компромитације се не уважавају, а остаје само безбедносни ризик за личности које се обавештајно ангажују. Општа карактеристика јесте да се обавештајни органи у земљи и иностранству у мирнодопском периоду максимално користе легалним формама рада у прикупљању обавештајних података и ради стварања тајних извора. Легалне форме обавештајног рада у основи се одвијају у званичним и друштвеним облицима легалне активности.

Званични облици легалне активности обухватају: посете надлежним старешинама оружаних снага и другим званичним личностима земље пријема, учешће у посетама делегација и радних група, појединачне или колективне обиласке јединица и установа оружаних снага и војнопривредних и других институција, присуство на вежбама, ма-

неврима и војним свечаностима, службену преписку, разна тражења (података, материјала, правила и др.), размене искустава и друге облике контаката и званичних односа, праћење средстава јавног информисања (штампа, часописи, књиге, радио, ТВ, јавне трибине, војна штампа и публикације јавног или интерног карактера) и др.

Друштвени облици легалне активности могу бити званичног или незваничног карактера. Проистичу из представничког статуса дипломатско-конзуларних, привредних и других представника у иностранству – протоколарних обавеза и делегација, радних група, посматрача пословних, културних и других контаката и ангажовања. У реализацији ових могућности у пракси се најчешће користе приједи, коктели, разни обеди, излети, чланство у клубовима и удружењима, културне и спортске приредбе, лов, риболов, спорт, разни хобији, пословни аранжмани и сл.

Општа карактеристика легалног начина прикупљања обавештајних података јесте да најчешће све остаје у оквиру или на нивоу онога што је „дозвољено“ или „сме да се каже“. Постоје и велике могућности да се пласирају дезинформације. Због тога се ни у једном тренутку не треба ослонити искључиво на легалне форме рада. Он мора бити

у функцији стварања услова за илегални рад, односно стварања тајних извора обавештајних података (сарадника) у објектима и на правцима одакле прети највећа опасност од потенцијалног противника.

Илегалне форме рада представљају скуп разноврсних обавештајних активности, мера и поступака обавештајних органа у земљи и иностранству који се изводе тајно, ради прикупљања обавештајних података и материјала неопходних за обавештајно обезбеђење једне државе и квалитетно доношење политичких одлука. Илегалним формама рада стварају се тајни извори обавештајних података (сарадници и друге категорије обавештајних (агентурних) веза) који чине основу за успешну обавештајну активност у периоду мира, кризним ситуацијама, периоду непосредне ратне опасности и у рату.

Осим правовременог стварања мреже сарадника – агената и других категорија тајних извора обавештајних података у миру и организовања везе са њима, обавештајне активности за организовање илегалног рада су и избор и припрема група и појединаца за илегално убацивање на страну територију и стварање обавештајних база за боравак и ослонац (за обавештајну активност на страниј тери-

торији) убачених група и појединаца. Како је реч о недо- дозвољеној обавештајној активности у страним земљама, так- кав начин рада захтева строго прецизирање одговорности и примену максималних мера безбедности и чувања тајно- сти рада обавештајних органа и њихових оперативних (агентурних) веза ради спречавања компромитовања и по- влачења законских санкција. Одговарајуће мере тајности у раду предузимају и обавештајни органи у земљи, како ор- гани страних служби безбедности не би открили садржај рада и оперативне (агентурне) везе.

Пре планирања и реализације прикупљања обавештај- них информација, обавештајне службе врше свестрану ана- лизу обавештајних потреба и захтева које су утврдили и упутили политички одлучиоци, и опредељују се за оне ме- тоде, односно прикупљачке дисциплине/поступке, који у свом исходу гарантују обавештајне информације које одли- кује висок ниво тачности, свеобухватност и провереност.

Савремене обавештајне службе правилним избором метода који ће се користити у истраживању интересант- них објеката, унапред усмеравају своју активност у тачно одређеном правцу, чиме испуњавају услове да њихови крај- њи резултати (завршне обавештајне студије) буду употре- бљиве у процесу доношења политичких одлука. Правилан избор метода најчешће је пресудан за квалитет сваког оба- вештајног рада и његов коначни резултат.

Методе у раду савремених обавештајних служби

Најправилнија подела укупне активности савремених обавештајних служби је на *обавештајну активност*, која се реализује применом специфичних обавештајних метода и поступака, као и научних метода, и *необавештајну ак- тивност* (*субверзивни садржаји – тајне акције*). Сходно томе, начини помоћу којих савремене обавештајне службе спроводе обавештајне и тајне субверзивне активности мо- гу се класификовати, у најопштијем смислу, на методе оба- вештајне активности и специфичне поступке, односно ме- ре и активности којима се реализују тајне акције.

У методе обавештајне активности (прикупљања и об- раде обавештајних информација) убрајају се:

- методи прикупљања сирових обавештајних информа- ција, у које спадају: агентурни метод, технички метод (у ширем и ужем смислу), иследни метод, метод сарад- ње и поједини научни методи и методски поступци (анализа садржаја и др.) и
- научни метод и методски поступци који се користе у обради обавештајних информација.

Агентурни метод представља илегални начин прику- пљања података и подразумева коришћење тајних сарад- ника обавештајне службе за упознавање стања, могућно- сти и намера противника. Такође, агентурни метод (*clande- stine collection by agents*) представља основну прикупљачку дисциплину у оквиру ширег метода прикупљања обаве- штајних информација помоћу људских извора – HUMINT. С обзиром на то да се ради о тајном и нелегалном методу прикупљања обавештајних података (посебно из угла др-

жаве према којој се он примењује), савремене обавештајне службе настоје на све начине да прикрију његову примену. То је један од најефикаснијих метода рада свих савремених обавештајних служби. Заснива се на раду посебно селекто- ваних и припремљених агената који се по плану обавештај- не службе усмеравају према одређеним организацијама или уграђују у њихову структуру тако да могу да остваре увид у целокупну делатност.

Битно обележје овог метода је тајност долажења до посебно заштићених података противника. То подразуме- ва прикупљање првенствено тајних података преко агената у структурама противника. Карактеристике агентурног ме- тода се, у најкраћем, могу свести на следеће: обавештајна служба настоји да дође до најчуванијих (стратешко-поли- тичких) циљева, подаци се прибављају из структуре про- тивника, извор је човек који по налогу и за рачун другог обавља одређене обавештајне задатке.

Метод готово искључиво примењују савремене обаве- штајне службе. Оне врше избор лица која ће у својству аге- ната прикупљати потребне обавештајне податке, органи- зују и изводе њихову обуку, планирају њихове активности и задатке, врше контролу њиховог рада и анализу података које прикупе, награђују их у складу са постигнутим резул- татима и сл.

Иако захтева велику умешност и темељну припрему агента и услова за његов делотворни рад, овај метод има бројне предности. За разлику од техничких средстава, агент може да открије и предвиди планове и намере, начин дело- вања одређених групација, расположиво оружје, опрему и технологије које поседују, финансијске токове, везе са ра- зним структурама на територији, рањивост организације или инфраструктуре коју она развија или користи, опис под-

земних просторија, склоништа, импровизованих средстава или објеката, време и место одређених активности. Агент може да учествује у провери података добијених другим изворима, да прибавља документа, друге доказе и разноврсни изворни материјал, а у случајевима када је врхунски припремљен и уграђен у структуру организације, може да утиче и на токове делатности у складу са планом обавештајне службе ради стварања услова за што ефикасније откривање и неутралисање одређене претње.

Агент увећава своје могућности – субјективне, учењем, вежбањем и оспособљавањем, и објективне – обезбеђујући што повољнији положај у односу на организацију и приступ подацима значајним за организовање ефикасних мера. Ограничавајући фактори агентурног метода су у вези са његовом заштитом, ризиком од евентуалног откривања и проблемима одржавања везе са обавештајном службом. Посебну сложеност у практичној примени овог метода намеће потреба сталног проверавања података, јер је поузданост агента, за разлику од техничких средстава, недовољно извесна услед његове изложености разним утицајима. Поред тога, поступак уграђивања агента у неку организацију може бити политички веома осетљиво питање.

У класификацији агената уобичајени су термини: општи агент, специјализовани агент, агент резидент, агент везник, агент посредник, замрзнути – конзервирани агент, агент двојник, агент провокатор, који нуди услуге.

Техничка средства

Технички метод представља примену разноврсних техничких средстава која је усмерена на прикупљање обавештајних података од значаја за националну безбедност. У савременој обавештајној пракси уобичајена је подела техничких средстава у ужем и ширем смислу, а критеријуми за овакву поделу заснивају се на обиму њиховог ангажовања и на њиховој усмерености ка конкретном циљу. У ужем смислу, суштина овог метода је у тајном уграђивању техничког средства преко обавештајца или агента ради прикупљања одређених података о противнику.

Тајно уграђивање техничког средства је веома деликатна и тешка операција за сваку обавештајну службу, а у експлоатацији инсталираног техничког средства могуће су две варијанте: када обавештајац или агент користи регистроване податке и када савремена обавештајна служба користи техничка средства независно од обавештајца или агента. У хемијска средства убрајају се средства невидљивог тајног писања и фото-средства тајног дописивања. У оквиру фото-средстава тајног дописивања разликују се два типа: средства фото-смањивања (микрофилмови и микро-тачке) и криптографска средства. Заједничка им је примена разних фотографских материјала и поступака за израду тајних извештаја или скривање обавештајних података. Фото, ТВ и видео-техничка средства се широко користе у

савременим условима. У обавештајним службама развијају се и усавршавају разна средства и уређаји који детектују део видљивог спектра испод прага осетљивости људског ока, или пак ИЦ спектар, који је невидљив за људско око (оно региструје само један мали део оптичког спектра, тзв. видљиви део спектра који се налази између инфрацрвеног – ИЦ и ултравиолетног – УВ спектра).

У последње две деценије извршена је ужа специјализација техничког метода и усвојени су посебни термини за означавање појединих техничких прикупљачких дисциплина. У најширем смислу, технички метод (TECHINT) састоји се из следећих дисциплина: Signals Intelligence (SIGINT), Imagery Intelligence (IMINT) Measurement and Signature Intelligence (MASINT) и Information Technology Intelligence (ITINT), мада се првенствено односи на SIGINT и IMINT.

Метод сарадње представља новији обавештајни метод, под којим се подразумевају разноврсни облици институционализоване сарадње између обавештајних служби које припадају различитим обавештајним системима (заједницама), односно различитим државама. Он се не сме поистовећивати са облицима сарадње између обавештајних служби које припадају истом обавештајном систему, као што је нпр. сарадња између појединих обавештајних служби (нпр. CIA и FBI) унутар обавештајне заједнице САД.

Иследни метод подразумева ислеђивање – испитивање различитих категорија обавештајно интересантних ли-

ца, као што су пребези, страни агенти, емигранти, путници (туристи и сл.) и ратни заробљеници. Обавештајна пракса познаје још неке категорије лица од којих се овим методом могу прибављати значајни обавештајни подаци.

„Обраду” поменутих категорија лица обавештајне службе реализују по строго утврђеној процедури, која никако нема карактер *ad hoc* активности. Пре свега, овај метод подразумева примену различитих и сложених техника испитивања, под којима се, уопште у науци, подразумева начин прикупљања података преко исказа других субјеката (испитаника), путем вербалног општења са њима употребом „исказа”. Испитивање се комбинује са другим обавештајним методама (агентурним и техничким методама), као и са неким специфичним обавештајним истражним техникама и поступцима (полиграф и др.). Поред тога, потпуна примена овог метода захтева и коришћење других научних метода, посебно методе анализе садржаја.

Најчешћа испитивачка техника иследног метода је интервју, и то претежно индивидуални, под којим се подразумева испитивање путем непосредно усмереног и личног општења испитивача (обавештајног стручњака) и само једног испитаника (пребега). Приликом примене индивидуалног интервјуа, користе се оба специјална облика, где, према првом, „више испитивача у једном временском низу, чија ритмика може да буде правилна или неправилна, временски размаци краћи или дужи, а ситуација испитивања иста или различита, испитује једног испитаника (пребега) о истим садр-

жајима, без промене понашања према испитанику”, а према другом, „више испитивача испитује једног испитаника (пребега) мењајући улоге и понашања према испитанику”.

НАДЗОР И КОНТРОЛА РАДА

Надзор над службама је неопходан да би се спречиле не само афере и политичке непријатности које, као резултат реализованих обавештајних операција, могу угрозити демократске темеље сваког друштва, већ и да би се одржала законита и добра управа овим државним органима, као што је то случај и са другим јавним секторима бирократије

Једно од најзначајнијих питања изучавања организације, делокруга и метода и средстава рада савремених обавештајних служби јесте коме ове установе извршне власти одговарају за свој рад. Наиме, демократски системи захтевају да обавештајне агенције буду одговорне и да делују у складу са законом и да буду предмет унутрашње контроле и спољног надзора. Степен у коме се надзор над радом обавештајних служби остварује варира од државе до државе, али неки општи (универзални) принципи важе за већину њих, посебно за оне у којима владају развијени демократски односи.

Сагледавајући место и улогу обавештајних служби у систему политичке власти, у већини држава су развијени адекватни облици и механизми надзора који обухвата:

- политичку контролу, и то у ужем смислу – контролу од стране извршне власти и у ширем смислу – контролу од стране законодавне власти;
- административну контролу, која подразумева унутрашњи надзор и управљање обавештајним агенцијама, а односи се и на контролу унутрашњих правила и прописа;
- контролу од стране независних државних уснова (судски органи, ревизорске институције, омбудсман) и
- контролу од стране јавности (различити облици и механизми цивилног друштва).

Сви наведени облици надзора обухватају контролу законитости рада савремених обавештајних служби, начина њиховог финансирања и утрошка финансијских и материјалних средстава, сврсисходности (корисности) њиховог рада, а посебно примене специфичних поступака, мера и радњи којима се у одређеним околностима задира у уставом загарантована људска права и слободе. Циљ надзора је и да се на најширем друштвеном плану скине вео тајности са обаве-

штајне активности и успостави нови (партнерски) однос са обавештајним установама.

Надзор над радом обавештајних служби од стране извршне власти пре свега је усмерен на корисност (сврсисходност), односно оцену да ли обавештајне службе испуњавају своју мисију и делују у оквиру дефинисане стратегије националне безбедности и обавештајне стратегије, односно да ли испуњавају своје задатке и функције у односу на потребе и захтеве политичких одлучилаца. Све чешће, овај ниво надзора обухвата и утврђивање законитости рада обавештајних служби и поштовање законских, етичких и моралних норми у примени специфичних средстава и поступака који су основ њиховог оперативног деловања.

Политичка контрола у ширем смислу подразумева активности законодавних органа (парламент, скупштина) у области надзора рада обавештајних служби. Два основна задатка овог нивоа надзора обухватају контролу законитости рада и утрошка финансијских и материјалних средстава, која ови државни органи иначе и одобравају обавештајним службама.

Судска контрола, генерално, има задатак да контролише да ли рад јавних институција делује у складу са законима. У случају обавештајних служби, надзор од стране судских органа представља специфичан, независан, непристрасан и демократски оквир укупног надзора, и фокусиран је на проверу законитости примене посебних мера, радњи и поступака који у одређеним околностима могу довести до кршења законских норми и ограничавања и кршења права и слобода појединаца. Исту функцију у демократским државама имају и заштитник грађана (омбудсман) и различите институције цивилног друштва. Њихова улога посебно долази до изражаја у уочавању незаконитог утицаја политичких странака на рад обавештајних служби.

Ефикасност надзора рада обавештајних служби директно зависи од неколико фактора који су уједно и битна обележја обавештајне активности као такве. Пре свих, ради се о принципу тајности, од кога увелико зависи успешност обавештајних операција. Међутим, обично су захтеви обавештајних агенција, често и доносиоца политичких одлука, да обавештајна сазнања морају остати у строгој тајности неутемељена, јер се тиме покушава избећи неопходна транспарентност рада која је предуслов за опстанак и развој датог демократског друштва.

Посебну пажњу заслужују и специфични методи, средства и поступци, које у складу са законом утврђеним нормама примењују обавештајне службе. Често се дешава да обавештајне службе крше успостављене стандарде и процедуре примене таквих поступака и средстава, посебно у случајевима када су објекти њиховог интересовања појединци.

Следећи изазов за надзор представља чињеница да у многим државама службе имају широка тзв. „дискрециона овлашћења” (полицијска овлашћења), која се најчешће правдају потребама заштите националне безбедности. Примена ових овлашћења често за последицу има кршење људских права и слобода на најширем плану. У пракси су познати различити организациони аспекти надзора савремених обавештајно-безбедносних уснова. ■

ASIA

ICA

AUSTRALIA

